

Romad Eesti haridussüsteemis

Uurimise aruanne

Projektijuht: Roman Lutt

Jüri Ginter, PhD

Viktoria Neborjakina, MA

Tatjana Neborjakina, TÜ üliõpilane

Kadri Põldaru, Sisekaitseakadeemia üliõpilane

Tartu, 2009-2011

Romad Eesti haridussüsteemis

Sisukord

Sissejuhatus	3
Roma kultuurist ja koolifilosoofiast	4
Uurimuse meetodika	10
Tulemused ja analüüs	13
Perede küsitluse andmetel	13
Sotsiaaltöötajate arvamus	17
Kokkuvõte	20

|

Sissejuhatus

Uuringu aluseks on Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt koostatud uuringu pakkumise lähteülesanne „Romad Eesti haridussüsteemis“ (2009). Lähteülesande kohaselt elas Eestis 2000. aasta rahvaloenduse andmetel 542 romat, kellest valdav enamus kasutab emakeelena rahvuskeelt, teisteks levinuimateks kodusteks keelteks on vene ja eesti keel (Lähteülesanne, 2009). 2000. aasta rahvastikuloenduse andmetel elas Eestis 171 alaealist romat, kellest Eesti haridussüsteemis õpib tõenäoliselt ligi 100 last (Lähteülesanne, 2009).

2007. aastal viidi Tallinna Ülikooli poolt läbi uuring „Naised Eesti mustlaskogukondades“, milles toodi välja mitmed haridusega seotud probleemid:

“Kool asub romade jaoks väljaspool nende turvalist pereringi, mis omab romade kultuuris väga suurt ning esmast tähendust ja tähtsust.

Enamasti on romade haridustee jäänud lühikeseks ning vastav suhtumine haridusse kantakse üle ka lastele.

Vanemad kalduvad sageli arvama, et koolis mittekäinud lastel on elus läbilöömiseks samasugused võimalused kui koolihariduse omandanud lastel.

Probleemiks on roma päritolu laste sagedasem sattumine erivajadustega laste kooli. On välja toodud mitmeid põhjusi: a) ei kohaneta koolis kehtivate nõudmistega, mistõttu õpetajad võivad arvata, et nad ei ole suutelised õppima riikliku õppekava alusel b) eesti keele ebapiisav valdamine ja sellega seonduv stereotüüpselt negatiivne suhtumine romadesse; c) lapsevanemate endi otsus, kes võivad mõnel juhul eelistada laste panemist erivajadustega laste kooli, kus lapsele tagatakse öömaja ning toitlustus.”

Lähteülesandes (2009) leitakse, et “Probleemi tagamaid tuleks kindlasti põhjalikumalt uurida ning leida lahendus, mis toetaks roma lastele parema koolihariduse andmist ja eluks ettevalmistamist ning hoiaks ära nende edasise kõrvaletõrjumise.”

Lähteülesande (2009) kohaselt on kooli poolelijätmise põhjused roma kogukonna hinnangul: “Romade kultuuri ja koolisüsteemi erinevused: kõiki lapsi võrdselt kohtlev koolikohustus, mis ei arvesta erineva kultuuritaustaga ei aita olukorda parandada. Pigem tuleks leida viise, kuidas tõhustada õpetajate ja lastevanemate vahelisi suhteid ning koostööd, et seeläbi abistada ja toetada lapsi hariduse omandamisel mitmekülgsemalt ja kultuurilisi erinevusi paremini kommunikeerida;

väga paljudel roma lastel puudub igasugune ettevalmistus kooliminekuks ja hilisem tugistruktuur, mis on seotud muuhulgas vanemate madala haridustasemega;

koolikiusamine ja tõrjutus on seotud halvustava, stereotüüpse suhtumisega romadesse;

normintellektiga romade saatmine erivajadustega laste jaoks mõeldud koolidesse;

raske majanduslik olukord (sh. transpordiprobleemid);

tüdrukutel varane abiellumine; poistel varane tööelu alustamine. Probleem eksisteerib ka noorema põlvkonna puhul (kuigi abiellumisiga on võrreldes varasemaga tõusnud, saadakse lapsi ikkagi võrdlemisi noores eas). See on seotud raskustega eriti juhul kui pere elutingimused on majanduslikult kehvemad ja võimalused noorte haridustee jätkamise toetamiseks on seetõttu piiratud.

Romade tõrjutuse sagedaseks põhjuseks on ülejäänud elanikkonna teadmatus ja teabe puudumine mustlaste kohta.”

Uurimuse eesmärk lähteülesande (2009) kohaselt on: “Kaardistada roma päritolu laste (3–18) õppimisvalikud ja -võimalused Eesti haridussüsteemis - paiknemine, ealine ja sooline struktuur, keelte valdamine, suhe õppeasutustega, „liikuvad “ jt koolisüsteemist irdunud lapsed, laste majanduslik foon. Täpsustada nende haridusvalikute põhjused ning esitada neist lähtuvalt ettepanekud romade paremaks kaasamiseks Eesti haridussüsteemi”. Lähteülesande kohaselt (2009) “Roma laste haridus-probleemidega seonduvate kultuurhariduslike, psühholoogiliste, sotsiaalmajanduslike ning õiguslike seoste analüüsist tekkiv tervikpilt võimaldab asjatundlikumalt koostada plaane mustlaste integreerimiseks riikliku haridussüsteemiga.”

Romad Eesti haridussüsteemis

Uurimisrühm püstitas täiendavaks eesmärgiks edasise uurimisvajaduse täpsustamise romade haridusega seonduvates küsimustes.

Uuringu sihtrühm on lähteülesande (2009) kohaselt "Eesti haridussüsteemis osalevad (või seda kohustust omavad) lapsed vanuses kuni 18 aastat." Mitmekülgsemate andmete saamiseks küsitletakse nende laste vanemaid, vastavate valdade ja linnade sotsiaaltöötajaid ning koolide õpetajaid.

Lähteülesandes (2009) olid sõnastatud ka uurimisküsimused:

"Kui palju roma päritolu lapsi on Eesti haridussüsteemis (roma päritolu all mõeldakse last, kelle pere identifitseerib ennast ja last romana)

Kui palju lapsi õpib vene ja kui palju eesti õppekeelega koolieelsetes haridusasutustes, põhikoolis, gümnaasiumis ja kutsekoolis ning kui paljud liiguvad edasi kõrgkooli.

Kui palju roma päritolu lapsi õpib erivajadustega koolis.

Millised on koolitüübi valiku põhjused.

Kui vanalt alustavad lapsed kooliteed ja millal ning mis põhjusel see katkeb.

Kuhu liiguvad roma lapsed edasi koolitee varajasel katkemisel. "

Uuring kavandati viia läbi koostöös HTMi ja kohalike omavalitsusüksustega, kust saadakse olemasolevad andmed. Uurijad olid kohustatud oma uurimistöö metoodika ja küsimustikud läbi arutama HTMi ja kohaliku romade kogukonna esindajatega.

Uurimisülesandeks on lähteülesande kohaselt saada üldistavad andmed Eesti haridussüsteemis õppivatest roma päritolu lastest ning viia läbi intervjuud koolis ja peredes eesmärgiga määratleda haridusprobleemide põhjused.

.

Roma kultuurist ja koolifilosoofiast

Roma hariduse toetamiseks on vaja aru saada, kuidas romad ise oma kultuurist ja haridusest aru saavad. Alustame Vahur Laiapea, dokumentaalfilmi „Mustlase missioon“ autori, muljetest¹ roma ajaloost ja Georg Vinogradovi perest, mis ka meie valimis suure osakaaluga oli esindatud.

"Mustlaste esimene ränne Indiast Euroopasse leidis aset ilmselt IX-X sajandil. Esmakordselt mainiti mustlasi Eestis 1533. aastal Tallinna rae turbekirjas. 1748. aastal kehtestati Vene tsaaririigis mustlastele keeld siseneda ilma vastava loata Tallinna ja Riiga. 1841. aastal koondati Eesti aladel elavad mustlased tsaari käsul elama Laiuse piirkonda. 1934. aasta rahvaloenduse andmetel oli Eestis 776 mustlast. Aastatel 1941–1944 hukati suur osa Eesti mustlaskogukonnast koonduslaagrites. Teise maailmasõja järel kujunes Eesti mustlaskogukond peamiselt Lätist ja Venemaalt sisse rännanud mustlastest. Praegu elab Eestis 550 –1500 mustlast".

„... kõik pere liikmed kasutavad vaheldumisi vene, eesti ja mustlaskeelt. Ma ei oska öelda, milline keeltest enim kasutamist leidis; võibolla mõjutas minu juuresolek perekonda eesti keeles suhtlema rohkem, kui see neil tavaliselt kombeks. Väga tihti võis täheldada ühelt keelelt teisele üleminekut isegi ühe lause jooksul: alustati näiteks eesti keeles, lõpetati aga vene või mustlaskeeles. Keeled ja keelekasutus ei ole niisiis selgelt lahus, vaid üpris segunenud. Muide, mustlaskeelt „väljastpoolt“ tulijale ei õpetata (erandiks on kogukonnaga näiteks abiellumise teel liitunud). Selle keele üks funktsioone on olla peidupaik – iga kõrvalseisja ei pea räägitust sotti saama. ...Tütar Zalina on lõpetamas Lääne-Viru rakenduskõrgkooli sotsiaaltöö erialal – erakordne saavutus mustlastaustaga neiu kohta. Olgu märgitud, et mul ei ole teavet ühegi kõrgharidusega mustlase kohta Eestis (pean silmas

---

¹ Sirp 21.05.2010

Romad Eesti haridussüsteemis

inimesi, kes identifitseerivad end ise mustlasena). Väga võimalik, et Zalina on esimene. Kord küsis Georg minult, mis on mustlasrahva suurim probleem. „Oma haritlaskonna puudumine,“ vastasin talle. „Sellest võiks saada rahvuse eestkõneleja ja õiguste eest seisja, ka rahvuse mentaliteedi kujundaja.“

See on üks vähestest tekstidest, mis on roma kultuuri suhtes pigem neutraalne, isegi veidi positiivne ka. Üldjuhul Eesti meedia osutab paljudele probleemidele, mis tulenevad roma olemasoluga riigis ning tagasihoidlikult mainib ka roma perede ja laste hädasid, mis vajaksid lahendust, kuid lahenduste pakkumiseni ei jõua.

Stereotüüpide taastootmine või romade elu ühekülgne kajastamine meedias võib aset leida kahel põhjusel. Ühelt poolt toodab salapäraseid ja ebaharilikke kogemusi romade kultuurist ajakirjanike vähene informeeritus, teisalt on niisuguste sõnumite uudisekännise ületamine tõenäolisem. Stereotüüpide taastootmisele aitab seeläbi kaudset kaasa ka Eesti meedia.

Võib väita, et meediakajastus ei paku tänapäeval tõepärast pilti romade elust, milles põimuksid nende kultuuritraditsioonid, elutingimused ja toimetulek. Romade elu mitmekülgsem kajastamine meedias on oluliseks Eesti ühiskonna levinud stereotüüpse suhtumise muutmise vahendiks. Positiivsete kogemuste esiletoomisest teistsuguse maailmatunnetuse ja kultuuri kohta, perekonna ja kogukonna suhete erinevast tajumisest mustlaskogukonnas võiks õppust võtta suurem osa Eesti ühiskonnast. Samuti tuleks enam käsitleda põhjusi, mis ajendavad mustlasi teenima oma perele elatist juhuslike või ebaseaduslike töötsete kaudu. Teadmatuse vähendamisele aitaks kaasa ka teabe jagamine romade ajaloolise tõrjutuse kohta Eestis ja mujal Euroopas².

Mustlaste kogukond Eesti ühiskonnas

Eestis on ametlikult registreeritud 730 romat. Hinnanguliselt elab Eestis siiski suurem mustlaste kogukond.,

Sallivuse puudumine ja ebavõrdne kohtlemine on muuhulgas seotud ebapiisava infoga – põhjalikum teave aitaks kaasa teadlikkuse kasvule enamuse- ja vähemuskultuuride elu kohta Eestis. Levinud stereotüübid annavad tunnistust sellest, et ühiskonna enamusel puudub tegelikult selge arusaam romade traditsioonide, kultuuri, nende ajaloo ja Eestis elades omandatud sotsiaalne kogemuse kohta. Eesti ühiskonna tolerantsus on võrdlemisi madal, levinud sallimatusele erinevuste suhtes on osutanud mitmed uurimused. Kuivõrd siiani on romad ühiskonnas pigem tõrjutud ja erinevuste esiletoomisega pole süstemaatiliselt tegeletud, siis on romadel kui rahvusvähemusel suur oht jääda ühiskonnas isolatsiooni.

Peeaaegu pooltel Eesti romadest on Eesti kodakondsus, kuid küllaltki palju esineb ka Vene ja Läti kodakondsust. On ka määratlemata kodakondsusega romasid.. Valdav enamuse romadest kasutab emakeelena rahvuskeelt, teisteks levinuimateks kodusteks keelteks on vene ja eesti keel, mille üheks põhjuseks võib pidada segaabielsid, mida tänapäeval üha sagedamini ette tuleb.

Ebavõrdse kohtlemise püsimine tänapäeval ja tugev kogukondlik kuuluvustunne on romade majandusliku tõrjutuse tingimustes tekitanud suletud ringi. Ühelt poolt seondub see ajaloolise kogemusega, mille kohaselt romad on majanduslikest võimalustest ilma jäetud ja tõrjutud n-ö. väljapoole süsteemi. Teisalt võib palgatööst hoidumine olla ebavõrdsete töösuhete ja vaenuliku välismaailmaga liigse suhtlemise vältimise võimaluseks. Seda võivad veelgi süvendada lootusetusetunne ja kogukondlikud tavad. Koolikiusamine ja tõrjutus on seotud halvustava, stereotüüpse suhtumisega. Niisugusest olukorrast on mustlasnaistel ilma tugistruktuurita väga keeruline välja murda³.

² Tali, M., Kollom, K., Velberg, M-L, „Naised Eesti mustlaskogukondades uurimuse aruanne“ (2007)

³ Tali, M., Kollom, K., Velberg, M-L, „Naised Eesti mustlaskogukondades uurimuse aruanne“

Romad Eesti haridussüsteemis

Majanduslik toimetulek ja töö

Romade toimetulek ja tulevikuväljavaated, sõltuvad peres valitsevast materiaalsest olukorrast. Nii Eestis kui ka mujal maailmas on romade peredes üldise moderniseerumisega seoses aset leidmas suured muudatused. Need seostuvad nii laste arvu vähenemise, segaabiellude sagenemise, naise rolli muutumise kui ka noorte ootustega tuleviku suhtes. Noored tahavad uuendustega innukamalt kaasa minna ja moodsad olla, mis omakorda lõhestab mustlastevahelist kokkukuuluvustunnet. Noorem põlvkond võib ühel hetkel jõuda selleni, et ei tunne ennast enam kogukonna ja perekonna osana. On täheldatud, et kaasaegsed kommunikatsioonivahendid vähendavad noorte seas huvi vanema põlvkonna väärtuste ja romade kultuuri vastu.

Muudatused majanduslikus toimetulekus on osalt seotud romade eluviisi muutumisega. Tänapäeval elatakse pigem paikselt ja kunagised rändava eluviisiga kaasnenud ametid on välja surnud (näiteks rändkauplemine). Madal haridustase, kindla elukutse puudumine ja pidevalt kogetav tõrjuv suhtumine ühiskonnas ei ole jätnud paljudele romadele suuremat lootust elus läbilöömiseks.

Vähestel romadel on ametlik töökoht. Romad ei pälvi tööandjate usaldust just rahvuse tõttu. Roma päritolu inimeste diskrimineeritakse töökoha saamisel, kuigi tööandjad seda otsesõnu ei ütle, otsitakse muu põhjus. Paljude romade kirjaoskus on üldse puudulik. Küsitlustest on ilmnunud, et suur enamus romadest ei ole omandanud põhiharidust. Keskharidus on üsna vähestel. Ollakse huvitatud täiend-, ent ka ümberõppe võimalusest, et saaks teha kas mingit liht- või ka spetsiaalsemat tööd⁴.

Romad Eesti haridussüsteemis

Roma laste kasvatamine leiab aset pereringis, kus lapsi ei jäeta omapead ega lahutata kunagi õdedest-vendadest. Laste haridustee eest vastutab tavaliselt ema. Kool asub nende jaoks väljaspool nende turvalist pereringi. Vanematel, kes on koolis käinud, on sellest sageli pigem negatiivsed mälestused. Enamasti on nende haridustee jäänud lühikeseks.

Kooli poolelijätmine on romade seas väga levinud; sellel on mitmeid põhjusi, mis on omavahel tihedalt seotud. Erinevate uurimuste põhjal on ammu teada, et konfliktideni viivad erinevused, romade kultuuri ning riikliku haridussüsteemi vahelised lahkkelid. Mujal maailmas läbiviidud uurimustes täheldatud, et kui vanemad näevad, et nende lastel läheb koolis hästi ja neid respektieritakse koolikeskkonnas teistest rahvustest lastega võrdväärsena, siis kaasnevad sellega väga suured muudatused nii roma päritolu kooli püsijäämises kui ka nende vanemate suhtumises koolisüsteemi.

Eestis on kooli poolelijätmise põhjused väga tihedalt seotud nende piiratud lõimumisega koolisüsteemi. Lapsed, kes on siiani elanud turvalises pereringis ja suhelnud kodus roma keeles, satuvad uude keskkonda, kus neil tuleb kohaneda uute tingimustega, sageli ka võõra keelega. Enamasti ei ole neid kooliks ette valmistatud, nad pole käinud lasteaias ega eelkoolis. Tihti on need lapsed pärit peredest, kus vanemad ei oska koolitööde tegemisel abiks olla. On üsna selge, et niisugused lapsed satuvad koolis teiste, varakult kooliks ette valmistatud, lugema ja kirjutama õpetatud lastega võrreldes väga ebavõrdsesse olukorda.

Noormeestel on kooli poolelijätmise lisapõhjuseks varane tööelu alustamine, mis on seotud näiteks vanemate abistamisega nende ettevõtmistes. Sageli katkeb haridustee koolis kogetud tõrjuvasuhtumise või raske majandusliku olukorra tõttu. Kooli poolelijätmine on tõenäolisem peredes, kus vanemate haridustase on madalam või kus vanematel puudub üldse kooliskäimise kogemus.

---

⁴ Laugen, M., „Mustlased huvituvad oma laste arengust“

Romad Eesti haridussüsteemis

Et lapsed saaksid kooliküpsmaks, on vaja kahandada romade sotsiaalset mahajäämust, eesmärgiga aidata romadel lõimuda meie tavaühiskonda. Probleemi tagamaid tuleks kindlasti põhjalikumalt uurida ning leida lahendus, mis toetaks mustlastele parema koolihariduse andmist ja eluks ettevalmistamist ning hoiaks ära nende edasise kõrvaletõrjumise.

Mustlaste pereelu on väga kogukonnakeskne. Neid, kes loovad peresuhted muust rahvusest inimesega, kiputakse mustlaskogukonnast välja tõrjuma⁵.

Koolifilosoofia

Romade koolifilosoofia – on dokument, mis on koostatud PÕHJA-EESTI MUSTLASTE ÜHINGUL, teadvustamaks kultuuri ja ajalugu kui rahvuse püsimise põhialuseid.

Roma kogukonna esindajate arvates on tähtis rõhutada:

Mustlaste eksistentsi üheks aluseks on dissidentlus. Vastandumine teistega annab mustlasele unikaalse tunde, tugevdab ühtekuuluvust ning grupitunnet. Kõige tähtsam on üürrike hetk, mida peaks toetama jõukus (pidusöök, lühiaegne mugavus, pidutunne). Selle tulemiks on mittemateriaalne eksistents, millele majanduslik olukord ja keskkond ei suuda mõju avaldada. Mustlase olemus põimub kokku erinevatest elementidest: keel, iseseisev äri, ühtsustundest pideva liikumiseni, tugevast sotsiaalsest võrgustikust uhkuseeni erineda, teadlik traditsiooniliste reeglite järgi elamine, ühtekuuluvustunne teistest erinemise alusel, jagatud ajalugu, elufilosoofia, laste kasvatamise meetod, perekonna tugevus jne

Perekonna roll on roma lapse elus tähtsamad. Ta hoitakse tugevate emotsionaalsete suhete võrgustikus, millest on tal võimatu lahkuda. See näitab perekonnast välja arvamise sügavust, mis reaalsuses tähendab sotsiaalset surma, sest indiviidil ei ole kohta kusagil mujal kui ta peres ja peresuhtes. Sotsiaalne solidaarsus on ühtlasi ka sotsiaalne ja psühholoogiline turvalisus. (lk 83) Kontakt võõraga ei saa olla midagi muud kui vägivaldne: psühholoogilisel tasandil – hirm, kahtlus – see on alati olemas; sotsiaalsel tasandil – vastanduvad suhted – see on tihti nii, ja vahel võtab see ka füüsilise vormi vägivaldse keeldumise ja agressiooni näol. Laps austab täiskasvanuid ja täiskasvanud last. Teda julgustatakse oma keskkonda eksperimentaalselt suhtuma. Kogemus, initsiatiiv ja vastutus on väärtustatud mustlaste painduvas raamistikus ilma kindlate plaanide, reeglite või ülemääraste piiranguteta. Kool kui selline on mustlaste jaoks väline häiriv element, mis sekkub laste üleskasvatamisesse ja õpetamisesse. Haridus on üks assimilatsiooni tähtsamad osi, sõna haridus tekitab probleeme, kuna see „hõlmab harimine ka kultuuriliste väärtuste andmist, kuid selle funktsiooni soovivad mustlased, oma kultuuri säilimise nimel, enda katta jätta ning vastupidine on neile täiesti vastuvõtmatu“.

Roma lapse üleskasvatamise meetodid annavad talle reaalsuse tunnetuse, oskuse mõista enda ümbrust, elujõu, empaatiavõime, iseseisvuse ja initsiatiivi, väljaarenenud ellujäämisstrateegia, kollektiivse elukorralduse, rütmi ja liikumise tunnetuse – kõik sellised võimed, millesse ümbritsev ühiskond suhtub üleolevalt.

suhtumine kooli on romadel ennekõike funktsionaalne: koolist nad loodavad saada oskusteadmisi, erinevalt neid ümbritsevatest ühiskondadest. Samas siiani ei ole olnud mingit korrelatsiooni kooli edukuse ning majandusliku või sotsiaalse edukuse vahel.

kui vanemad tunnevad, et nende lapsed on koolis õnnelikud ja neid koheldakse seal austusega, muutub nende suhtumine kooli kardinaalselt.

romad ei soovi oma lapsi eriklassides koolitada, nende arvates see taastoodab romade marginaalust. Kuid nad ei poolda ei *pedagoogilist assimilatsiooni* (tähendab seda, et kõik lapsed peavad õppima sama programmi järgi, mis on koostatud ühiskonnas domineeriva grupi poolt) ega "kaltsuvaiba taolisist multikulturalismi" (koolivälise aja lisategevust "kultuuri pärandi" õpetamise näol. See ajab lapse segadusse ning koormab ta üle.

⁵ Taimi Käos, „Mustlased elavad meie kõrval“ (2006),).

Romad Eesti haridussüsteemis

uue generatsiooni romadele on koolis käimine tähtis uus fenomen. See on muutus nendes eneses – fakt, et otsitakse kasu välismaailma institutioonist – see on ka enda avamine muutuste suhtes, mida koolis käimine mustlastele ellu toob. Perekonnas toimuvad ka suured muudatused. Ühtekuuluvus on jõudnud kriisi. Olles sunnitud olukorda, kus peamiseks tegevuseks on majanduslik ellujäämine, on traditsioonid ja senised väärtused muutunud sekundaarseteks.

Mustlaste ühiskond on noor, laste ja täiskasvanute arv on võrdne, ja lapsed on need, kes on selle ühiskonna tulevik. Roma lastest kirjutatud raamatute arv kasvab pidevalt ning nad saavad üha enam tähelepanu ning koolitust. Lapsed õpivad lugema ja kirjutama, tuues nii kaasa oma panuse üldisesse kultuuri, võibolla isegi suudavad jätkata mustlaste eluviisi edasikandmist. Roma koolifilosoofia nimelises dokumendis väidetakse, et „ei saa olla tegemist pelgalt koolisüsteemi reformimisega, vaid hoopis selle üles ehitamisega“ (lk 204). Iga riik käib välja kombineeritud projekte, mis koosnevad nii tulemuslikest kui ka ebaõnnestunud komponentidest. Pea igal pool võib kohata samu eksperimente ning samu vigu, mis suurendab mõlemapoolset tülpimust ja loobumist. Üldine tulemus on raisatud aeg, raha ja energia, mis on tingitud valede meetodite kasutamisest, sest on puudunud vajalik konsultatsioon ja koordineerimine (lk 205).

Mida romad ise lahenduseks pakkuvad?

oleks vaja organiseerida jõukohast tööd õpingute kõrvale? nõ eelkutses koolide näol?

Roma päritolu õpetajateks Eesmärgiks ei ole romade väärtuste rõhutamine, vaid hoopis see, et selline õpetaja tunneb roma kultuuri, traditsioone, mõistab seda ning oskab nende iseärasusi õppimisel ära tabada ning järeltõu teha, hõlbustades õppimisprotsessi.

Roma päritolu inimeste kasutamine abiõpetajatena ja see on uuringute järgi ennast igati ära tasunud.

Kokkuvõtlikult võib öelda, et mustlaste koolisüsteemi integreerimine võib võtta nii positiivse kui ka negatiivse kuju. See võib olla nii *sillaks* kui ka *vanglaks*.

Faktorid mis mängivad tähtsat rolli roma laste koolitamisel⁶:

Vahendajad on asendamatuks aitamaks neil üle saada keelelistest raskustest. Vahendajad töötavad ka perekondadega, seletades neile, miks on oluline lapsi kooli saata. Vahendajate töö aitab ületada keelebarjääri ja parandada suhtlust laste, õpetajate ja vanemate vahel. Iga perekonna juurde, kus on neli last ja kes sõltuvad sotsiaalabist, võib saata tööle ühe abilise. Enne tööle asumist saavad vahendajad kutsealuse juhendajatelt, kes õpetavad neile põhilisi vajalikke oskusi. Vahendajad töötavad vanematega: nad julgustavad neid lapsi kooli saatma ja informeerivad neid olemasolevatest koolidest. Vahendajate põhiülesandeks on arendada koostööd roma elanikkonna ja enamuspopulatsiooni esindajate vahel. Hariduse, tervishoiu ja sotsiaaltöö vallas on mitmeid vahendajaid. Vahendajad saavad ettevalmistavat koolitust. Vahendajate tööks on tegeleda vanematega ning veenda neid oma lapsi kooli saatma, kuna vanemad usuvad, et kauplemine on kõige olulisem tegevus, mida nende lapsed peavad õppima.

Õpetajad reeglina ei ole roma lastega töötamisest väga huvitatud. Kuna nad teavad nii vähe roma kultuurist, keelest ja traditsioonidest, ei mõista õpetajad ja lapsevanemad tihti teineteist.

---

⁶ The innovative practices in the field of education of Roma children. (Report drafted by Diana KIRILOVA and Virginie REPAIRE). DGIV/EDU/ROM (2003) 9 rev, Council of Europe

Romad Eesti haridussüsteemis

Roma lastevanemate vähene osalus oma laste hariduses on tavaliselt seotud nende tihti keerulise rahalise olukorraga. Reeglina ei nä nad arvavat, et kooliharidus võiks aidata neil ühiskonna poolt aktsepteeritavamaks saada või oma sotsiaalset olukorda parandada. Asjatundjad usuvad, et ettevalmistusklassid roma lastele peaks olema kohustuslikud ning et see peaks olema osa lõpuni väljaarendatud valitsuspoliitikast igas asjassepuutuvus riigis. Ida-Euroopa riikides on nende klasside tähtsus tihedalt seotud asjaloluga, et neis antakse tunde ka riigikeeles.

Ajakirjanduse, raadio ja televisiooni osavõtt on samuti väga oluline tagamaks, et levitataks informatsiooni roma laste/romade haridusega seotud eksisteerivate programmide kohta. Sellisel informatsioonil võib olla positiivne efekt vähemalt selle määran, et aitab edastada positiivset kuvandit romadest ülejäänule elanikkonnast ning proovib muuta nendega seostuvaid stereotüüpe. On äärmiselt oluline, et enamusrahvus arvestaks romadega, et viimased ei tunneks ennast eraldatuna.

Koolides romakeele, kultuuri ja traditsioonide tutvustamine: Näiteks võiks õppida romakeelt lauldes selles keeles laule, joonistada roma rahvariideid või lisada ajalooõpikutesse peatükk roma ajaloost.

Ülalkäsitletu põhjal koostasime näitlikustamise eesmärgil skeemi (joonis 6).

Takistuste leevendamiseks pakutakse järgmisi tegevusi⁷:

Koolitusprogramm roma vahendajatele ja abilistele, kes vastutavad roma laste koolitamise parandamise eest. Vahendajate ja abiliste osalemine laste ettevalmistamisel koolikeskkonda sulandumiseks ja vajalikud õppeprotsessid. Aidata lastel kohaneda. Töötada kõrvuti laste perekondadega.

Hariduse kavandamisel tuleks arvestada järgmiste asjaoludega⁸:

Koolihariduse küsimus on roma laste jaoks seotud suure hulga teiste eeltingimuste ja faktoritega, sh majanduslikud, sotsiaalsed ja kultuurilised aspektid, võitlus rassismi ning diskrimineerimise vastu ning et neid „peaks toetama aktiivse täiskasvanute koolituse ja kutsehariduse poliitikaga“.

Mõningatel juhtudel näevad roma kogukonnad kooli kui assimileerimisvahendit ja kultuurilise identiteedi kaotajat. Mõned neist põhinevad lapsevanemate hoiakutele, kes enam koole ei usalda, negatiivsetel kogemustel. Praegusel hetkel näevad nad haridussüsteemi väga sünge maailmana, mis on ehitatud sallimatusele ja tõrjumisele. Neid algeid raskusi raskendavad eluaseme-, tööhõive- ja terviseprobleemid.

Lapsed naudivad eri kogukondades teatud tasemel vabadust: paljudel juhtudel on nemad need, kes otsuseid langetavad või kes on oma vanemate otsuste taga, sealhulgas otsuste, mis on seotud kooliga. Kui laps keeldub kooli minemast, pole tema vanematel selle otsuse üle praktiliselt mingit mõjuvõimu; teisalt, kui laps otsustab kooli minna, ei ole vanemad sellele vastu ning laps annab koolile võimaluse.

Lapsevanemad on valmis usaldama õpetajaid kooliskaldusi usaldama väikseid lapsi, kelle kasvatamine peab olema põhiliselt perekonna vastutus, koolisüsteemi, mis tundub võõras ja tihti ähvardav (füüsiliselt ja kultuuriliselt).

⁷ The innovatory practices in the field of education of Roma children. (Report drafted by Diana Kirilova and Virginie Repaire). DGIV/EDU/ROM (2003) 9 rev, Council of Europe

⁸ Reference framework for educational policies in favour of Roma, Sinti and Travellers. Implementation of Recommendation (2000)4 on the education of Roma/Gypsy children in Europe. DGIV/EDU/ROM (2005)8, Strasbourg, Council of Europe.

Uurimuse metoodika

Uurimisvajadus

Eelkõige tuleks uuringu käigus täpsustada, milliseid omakultuuri arenguvajadusi on vaja arvestada ja kuidas peaks seda tegema. Täpsustada tuleks erinevate põhjuste osakaalu koolist väljalangemisel:

kui õppekeel ei ole emakeel, siis tekivad õpiraskused ja nende tõttu suunatakse õpilane erikooli;

õpetajate, kaasõpilaste ja nende vanemate eelarvamuslik ja halvustav suhtumine;

puudub harjumus regulaarselt tööd teha, mis on koolis õppimiseks hädavajalik;

mustlaslaste lapsevanemad ei pea õppimist nii tähtsaks kui teiste laste vanemad samas koolis; õpiraskuste korral ei ole kodus kedagi, kes oskaks järele aidata.

mitmekeelsus roma peredes suulise keele tasemel (kirjakeelt ei oska)

tingimused õppimiseks mitterahuldavad

ettevalmistus kooliks ei ole piisav

suhtlemine kooliga pole sihikindel

majanduse taust madal

tüdrukute varajane meheleminek

lastevanemate/hooldajate tervis on kehv.

Samuti tuleks täpsustada järgmisi oletusi

hariduslike erivajadustega õpilaste koolides suur roma laste osakaal;

omakultuuri vanemad teavad, järgivad ja väärtustavad,

kooli lähedus hiljem (8 - 9 aastast),

mõistavad, et parem haridus vajalik

soovivad abi ja tugikeskust.

Kavandamine

Uurimuse eesmärk lähteülesande (2009) kohaselt on: Kaardistada roma päritolu laste õppimisvalikud ja -võimalused Eesti haridussüsteemis - paiknemine, ealine ja sooline struktuur, keelte valdamine, suhe õppeasutustega, „liikuvad“ jt koolsüsteemist välja langenud lapsed, laste majanduslik taust. Täpsustada nende haridusvalikute põhjused ning esitada neist lähtuvalt ettepanekud romade paremaks kaasamiseks Eesti haridussüsteemi ja edasist uurimisvajadust roma hariduse valdkonnas.

Uuringu sihtrühm on Eesti haridussüsteemis osalevad (või seda kohustust omavad) lapsed vanuses kuni 18 aastat.

Selle eesmärgi saavutamiseks oli kavandatud viia läbi küsitlused ning intervjuud koolis ja peredes et määratleda haridusprobleemide põhjused; võrrelda Eesti romade olukorda võrrelda seda sellega, mis on Euroopa Komisjoni ja Euroopa Nõukogu määrustes sätestatud ja teiste riikide praktikas rakendatud.

Uurimisküsimused lähteülesande (2009) kohaselt on:

1. Kui palju mustlaslapsi on Eesti haridussüsteemis (mustlase all mõeldakse last, kelle pere identifitseerib ennast ja last mustlasena)

2. Kui palju lapsi õpib vene ja kui palju eesti õppekeelega koolieelsetes haridusasutustes, põhikoolis, gümnaasiumis ja kutsekoolis.

3. Kui palju mustlaslapsi õpib erivajadustega koolis.

4. Millised on koolitüübi valiku põhjused.

5. Kui vanalt alustavad lapsed kooliteed ja millal ning mis põhjusel see katkeb.

6. Kuhu liiguvad roma lapsed edasi koolitee varajasel katkemisel."

Vaadeldavas uurimuses kavandati kasutada kahte põhilist anmete kogumise meetodit: intervjuud ja ankeetküsitlust. Uuring pidi hõlmama 50 romade leibkonda, 100 roma päritolu last ja kuni 20 haridus - või sotsiaaltöötajat üle Eesti.

Sihtrühmadelt andmete kogumiseks kavandati koostada 4 küsimustikku, mis vastavalt sihtrühmadele ja teema käsitletele jagunevad alljärgvalt:

Romad Eesti haridussüsteemis

1. Esimesed kaks küsimustiku on koostatud kuni 18-aastaste roma päritolu laste andmebaasi loomiseks, millest üks ankeet on ettenähtud täitmiseks roma perekondadele, teine – koolidele, kus õpivad (õppisid) roma lapsed. Sellega on tagatud peredest saadud andmete täpsustamine kohalike koolide andmetega ning andmete täpsus roma lapse kooli võimalikul vahetamisel.

HTM lähteülesandes on püstitatud eesmärk kaardistada Eesti haridussüsteemis õppivaid roma päritolu, lähtudes eeldusest, et roma all mõeldakse last, kelle pere identifitseerib ennast ja last romana.

1a) Esimene küsimustik koosneb peamiselt andmebaasi loomiseks vajalike andmete hankimise küsimustest (demograafilised: sünniaeg, sugu, keelte valdamine, kodune keel jne; küsimused lasteaia ja koolis käimise kohta, kooli vahetamise põhjuste kohta jne). Andmeid kogukonna lastest kavandati koguda peredes initsieeritud vestluste käigus, millele eelneksid uuringu eesmärkide ning koostöö võimaluste selgitamine.

Põhilisteks respondentideks on laste hooldajad, kes vastavalt soovile jagavad intervjuerijale informatsiooni eesti, vene või mustlaskeeles. Küsimustikule lisaks on koostatud tabel andmete kiireks sissekandmiseks intervjuerimise käigus.

1b) Koolidele ettenähtud küsimustik mustlaslaste kaardistamiseks koosneb suurel määral valikvastustega küsimustest ning tabelist, mille otsatarve on hankida andmeid nii praegusel ajal õppivate roma laste kohta kui ka lähiminevikus õppinud laste kohta. Koolidele, sotsiaalametitele ja omavalitsustele adresseeritud esimeses pöördumises oli kavas paluda pedagooge ja ametnikke kommenteerida Eestis läbi viidud mustlasnaiste uuringus ja ajakirjanduses avaldatud mustlaste haridus- ja sotsiaalprobleeme. Samas paluda respondentidel kirjeldada isiklike töökogemusi mustlastega ja nende ettepanekuid meetmete rakendamiseks nimetatud probleemide lahendamiseks.

2a). Teises pereuuringus oli mõeldud kasutada küsimustiku, mille abil saaks tuvastada roma haridusvalikuid, haridusprobleemide põhjuseid ja ettepanekuid koostöövõrgu loomiseks, neid täidaks respondendid ise kirjalikult, kusjuures oleks aksepteeritud nii individuaalsed kui kollektiivsed kaastöid. Selleks kavandati jagada peredele vastav ankeet koos kirjutusvahenditega. Kaastööd oodati 50 respondendilt. Pereuuringute ja koostöövõrgu rajamisega seotud ülesannete täitmiseks oli plaanis mobiliseerida 3-liikmelist vastava instruksiooni läbinud (teejuhtide/nõustajate) rühma.

Milliseid ettepanekuid mustlaslaste haridusprobleemide lahendamiseks pakuvad laste hooldajad?

Kuidas kaasata noori ja lapsevanemaid koostöövõrku ja suurenda nende osavõttu kogukonna laste haridusprobleemide lahendamisel?

Valim ja rakendatud protseduurid

Paremate uurimistulemuste saavutamiseks koguti andmeid erinevatest allikatest (kodu, kool ja sotsiaaltöötaja) ning võrreldi neid kirjanduse andmetega. Peredes viis intervjuud läbi etniline roma, mis võimaldas usalduslikumalt suhelda. Eraldi küsimustikud olid alaealise ja tema hooldajate kohta. Õpetajad ja sotsiaaltöötajad vastasid kirjalikele küsimustikele.

Uuringu käigus kaardistati ja küsitleti romasid Tartumaa, Võrumaa, Valgamaa ja Raplamaa piirkonnast. Andmete kogumisel kasutati „lumepalli“ meetodit. Teadaolevate respondentide käest küsiti, keda nad ise veel roma esindajatest teavad, ning selle info alusel võeti järgmisi respondente valimisse.

Intervjuude läbiviimisel järgiti lihtsat protseduuri:

1) Kontaktivõtmisel on oluline uuringu eesmärkide tutvustamine, läbiviiva organisatsiooni avalikustamine ning anonüümsuse garanteerimine. Kuigi intervjueria tegi küsitlusevormi

Romad Eesti haridussüsteemis

märkmeid, respondentidele selgitati, et isikuandmeid ja vastuseid isikuti ei avaldata, vaid üksnes üldistatud kujul.

Pilootküsitluse tulemusena viidi küsimustikku vastavalt Põhja-Eesti Romade Ühingu esimehe Roman Luti soovitudele ja pilootküsitluse käigus ilmnenud probleemidele. Paremate uurimistulemuste saavutamiseks koguti andmeid erinevatest allikatest (kodu, kool ja sotsiaaltöötaja) ning võrreldi neid kirjanduse andmetega. Peredes viis intervjuud läbi etniline roma, mis võimaldas usalduslikumalt suhelda. Eraldi küsimustikud olid alaealise ja tema hooldajate kohta. Õpetajad ja sotsiaaltöötajad vastasid kirjalikele küsimustikele. Uuringu käigus kaardistati ja küsitleti romasid Tartumaa, Võrumaa, Valgamaa ja Raplamaa piirkonnast. Andmete kogumisel kasutati „lumepalli“ meetodit. Teadaolevate respondentide käest küsiti, keda nad ise veel roma esindajatest teavad, ning selle info alusel võeti järgmisi respondente valimisse.

Intervjuude läbiviimisel järgiti lihtsat protseduuri:

1) Kontaktivõtmisel on oluline uuringu eesmärkide tutvustamine, läbiviiva organisatsiooni avalikustamine ning anonüümsuse garanteerimine. Kuigi intervjuueeria tegi küsitlusevormi märkmeid, respondentidele selgitati, et isikuandmeid ja vastuseid isikuti ei avaldata, vaid üksnes üldistatud kujul.

Pilootküsitluse tulemusena viidi küsimustikku vastavalt Põhja-Eesti Romade Ühingu esimehe Roman Luti soovitudele ja pilootküsitluse käigus ilmnenud probleemidele.

Andmete analüüsimisel kasutati lihtsamad kvantitatiivsed meetod: kirjeldavaid statistilisi andmeid. Avatud küsimuste vastusi nende vähesuse tõttu lihtsalt esitati refereeriti.

Tulemused ja analüüs

Perede küsitluse andmetel

1. Kui palju roma lapsi on Eesti haridussüsteemis (romas loetakse seda last, kelle pere identifitseerib ennast ja last romana)?

Uurimise käigus identifitseeriti 88 roma last, sh eelkooli vanuses (alla 7 aasta, kumulatiivselt) - 41 last, sh neist vanuses kuni 3 aastani (lastesõime eas) oli 20 ning lasteaja eas 21 last, ning koolieas 47 last.

Tabel 1. Roma alaste jaotus vanuse järgi

vanus	Intervjuu keel	Võrumaa	Valgamaa	Raplamaa	Tartumaa	kokku
Kuni 3-a	roma		13	5	1	19
	Roma/eesti	1				1
Kuni 7-a	roma		8	1	3	12
	Roma/eesti		2		1	3
	Roma/eesti/vene			3		3
	Roma/vene		2	1		3
Kuni 15-a	Roma/eesti	5			7	12
	Roma/vene	1	5			6
	Roma/eesti/vene		9	9		18
Kuni 18-a	Roma/vene		4			4
	Roma/eesti/vene	1	4	1	1	7
Kokku		8	47	20	13	88

2a. Kui palju lapsi õpib vene ja kui palju eesti õppekeelega koolieelsetes haridusasutustes?

Tabel 2. Roma laste jaotus õppekeele suhtes

Lasteasutuse töökeel	Võrumaa	Valgamaa	Raplamaa	Tartumaa	Kokku
eesti	2	10	10	3	25
vene		9			9

Andmetest selgub, et 60,9% kuni 7-aastastest küsitluses osalenud roma lastest käib koolieelses lasteasutuses.

2b. Kui palju lapsi õpib vene ja kui palju eesti õppekeelega põhikoolis, gümnaasiumis ja kutsekoolis?

Kutsekoolis ega gümnaasiumis ei käinud ükski laps, eesti õppekeelega tava põhikoolis õppis 17 last ja vene õppekeelega – 11 last.

Tabel 3. Põhikoolis õppivate roma laste jaotus õppekeele suhtes

Kooli tüüp	õppekeel	Võrumaa	Valgamaa	Raplamaa	Tartumaa	kokku
tavakool	Eesti	5		10	2	17
	vene	1	9	1		11
Hariduslike erivajadustega laste kool			8	3		11
koduõpe		1				1
Koolikohustust		3				3

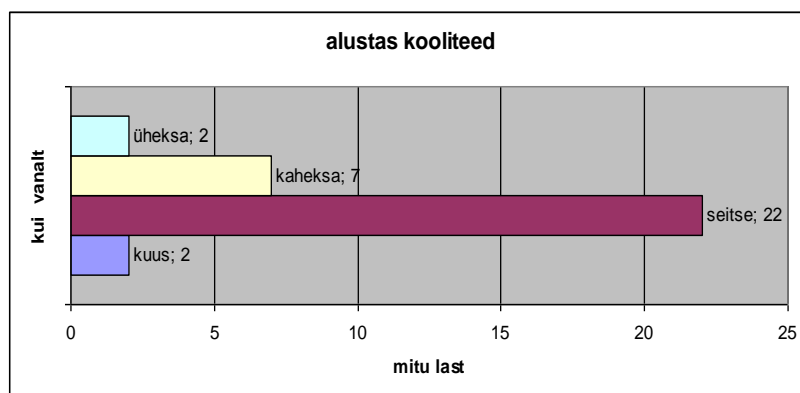
Romad Eesti haridussüsteemis

mittetäitvad lapsed						
---------------------	--	--	--	--	--	--

3. Millised on koolitüübi valiku põhjused?

Kooli valiku küsimusele vastas 7 vanemat, neist 1 hinnangul oli hariduslike erivajadustega laste kool nende valik ja 6 vanema hinnangul tehti kooli valik nõustamiskomisjoni otsuse alusel.

Kui vanalt alustavad lapsed kooliteed ja millal ning mis põhjusel see katkeb?

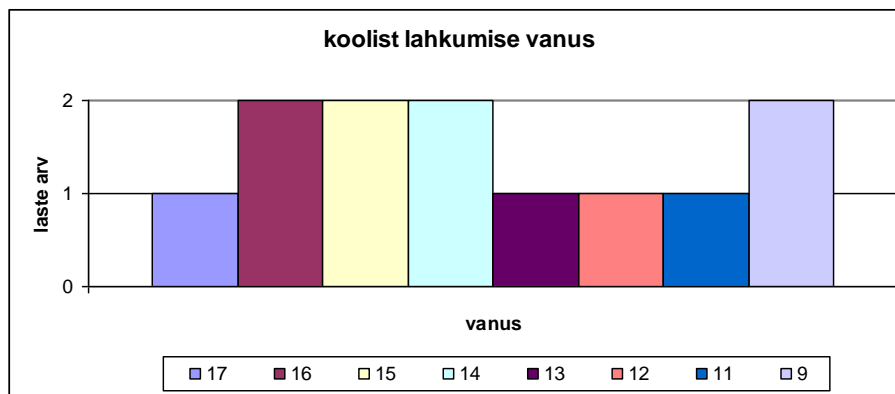

Joonis 7. vanus.

Koolitee alustamise

Tulemustest selgub, et kuigi suurem enamus lapsi alustab kooliteed seadusandluses määratletud ajal, on siiski ka neid lapsi, kes seda teevad hiljem. Koolipikenduse taotlemine on samuti võimalik, käesoleva uurimuse raames ei küsitud vanematelt(hooldajatelt) pikenduse põhjusi.

:

6. roma

Joonis 8. Koolitee lõpetamise vanus.

Kuhu liiguvad lapsed edasi koolitee varajasel

katkemisel?

Põhiharidust omandamata roma lapsed ja noored ei jätkka haridusteed. Katkestamise põhjustena toodi välja abiellumine, tööle minek, kuid enamuse katkestanute kohta info haridustee katkestamise põhjuste kohta puudub.

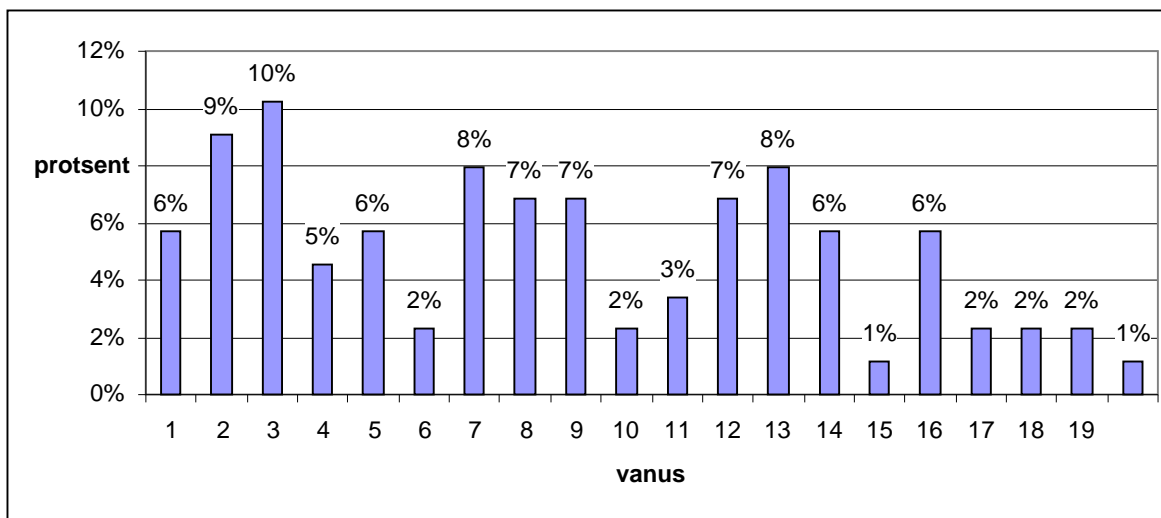
Romad Eesti haridussüsteemis

Lisaks saadi infot alljärgnevatel küsimustes:

paiknemine

Küsitluse tulemustest ilmneb, et kõige rohkem on roma peredes lapsi Valgamaal, 47 last (53%), neist 25 on eelkoolieas. Võrumaal elab uuritud piirkondadest kõige vähem roma lapsi – 8, neist 7 on kooliealised..

ealine ja sooline struktuur

Joonis 9. Laste vanuseline jaotus

Küsitletud peredes on tüdrukuid 57% ja poisse 43%, kusjuures koolis käivatest lastest moodustavad tüdrukud 58% ja eelkooliealiste hulgas on tüdrukuid 52%.

kodakondsus

Kodakondsuse abil võiks iseloomustada roma perede sidusust Eestiga ning ka ette arvata, millise õppekeelega koolide/lasteaedade nõudlus võiks olla suurem. Samas väidetakse, et kodakondust valitakse selle alusel, kus on „pabereid“ kergem ajada. Seega suurt prognoostilist täpsust nende andmetel ei ole.

Tabel 4. Küsitluses osalenud laste jaotus kodakondsuse alusel maakonniti

kodakondsus	Võrumaa	Valgamaa	Raplamaa	Tartumaa	kokku
Eesti Vabariigi	4	8	18	13	43
Läti Vabariigi	4	37		13	41
Venemaa		1	1		2
määratlemata		1	1		2

Keeleoskus

Kõik roma lapsed oskavad roma keelt. Ainult roma keelt oskavad 31 last vanuselt kuni 7aastani. Roma ja eesti keelt oskavad 44 last, roma ja vene keelt 13. Kolme keelt, roma, vene ja eesti keelt oskavad 28 last.

Romad Eesti haridussüsteemis

lastevanemate suhe õppeasutustega

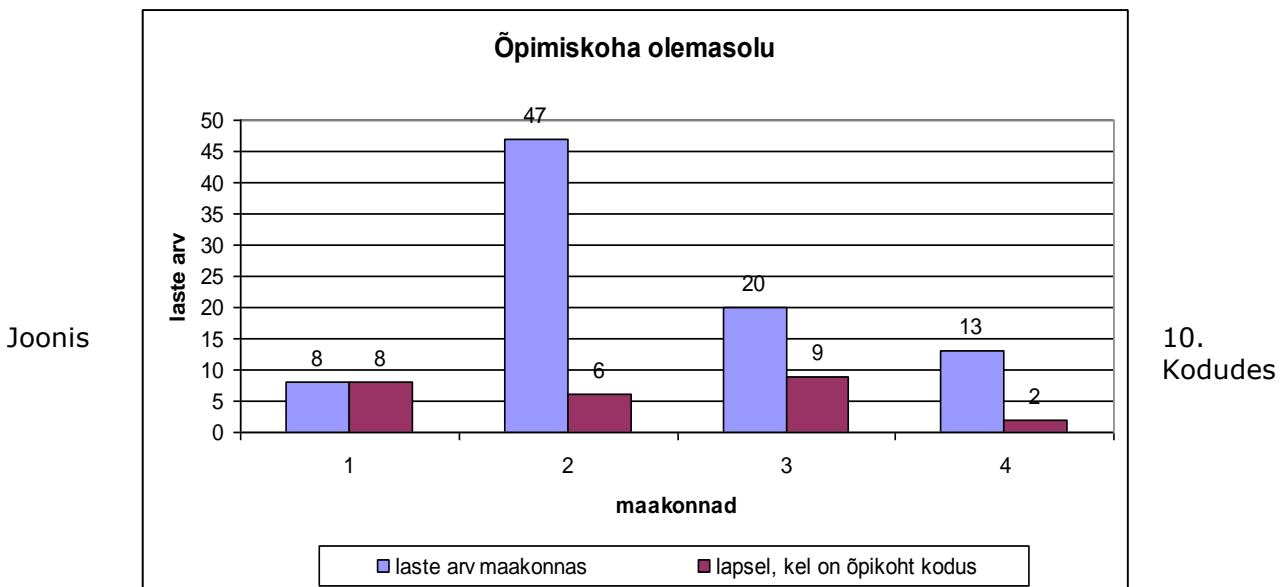
Küsimus suhte kohta kooliga oli eelkooli laste hooldajate ankeedis, mille täitis 23 hooldajat. Nende seas, kellel olid ka koolilapsed, 6 hooldajat väitsid, et kontakt kooliga on rahuldav, ühe arvates – mitterahuldav. Põhjuseks külastada kooli oli mainitud koosolekut 2 korda, tervise ja toetuse küsimusi mainiti ühe korra. 2 hooldajat väitsid, et käivad koolis iga kuu, teised kord hooajal või poolaastal.

„liikuvad ” jt koolsüsteemist irdunud lapsed,

Valimis oli üks perekond, kes end liikuvaks pereks nimetas. Lapsi selles peres oli seitse, 6 olid Tartumaal ning 1 Raplamaalt.

laste sotsiaal-majanduslik taust

õppimiseks tingimuste olemasolu

õppimiskoha olemasolu vanemate/hooldajate hinnangul.

Vastustest küsimusele, kas kodus on olemas tingimused õppimiseks, ilmneb, et olukord ei ole rahuldav Valgamaa laste puhul (87% hindab mitterahuldavaks), samuti Raplamaal (45% eitavaid vastuseid) ja Tartumaal (85% eitavaid vastuseid).

Lisainfo valimi kohta

a) Laste arv peredes on keskmisest suurem – 3,14 last peres. Küsitluse tulemustest ilmneb, et kõige enam on selliseid peresid, kus mõlemad vanemad on roma päritolu, kuid 12 peret määratles end rahvuse alusel segapereks, mis tähendab, et üks vanematest on roma ja teine enamasti kas eestlane või venelane.

b) Roma keelde/kultuuri suhtumist emade ja isade poolt iseloomustame aritmeetiliste keskmiste abil.

Küsitluse tulemustest ilmneb, et peredes järgitakse traditsioone, kuid seda ei teadvustata kui väärtust, oma rahvuse ajalugu ja oma pere lugu tuntakse samuti üsna vähe.

c) Eelpool toodud andmetest selgub, et küsitluses osalenud peredes on käinud võib käib koolieelses lasteasutuses umbes 60% lastest, mis on oluliselt vähem kui Eesti keskmine

Romad Eesti haridussüsteemis

(umbes 90% 5-7-aastastest). Põhjustena, miks laps lasteaias ei käi toodi välja, et ei peetud vajalikuks, lapse haigus, materiaalsed probleemid, pere liigub ühest asukohast teise. Lapse kooliks ettevalmistamine tomus umbes 40% peredes; lapsele tutvustati oma kultuuri traditsioone, üksikjuhtudel püüti toetada arutamisoskuse kujunemist ning õpetati tähestikku. Kodutööde tegemisel siiski roma pered toeks ei ole. de) Koolivahetust ei esinenud eriti palju. Kuus korda väidetati, et laps õppib teises koolis, 21 last õpivad esimeses koolis. Teised küsimusele ei vastanud. Kooli valikut tegid hooldajad koos lapsega 18 korral, nõustamiskomisjoni abil 12 korra, sotsiaaltöötaja abil 2 korral ning kord õpetaja soovitusel. f) kõik hooldajad väitsid, et soovivad lastele roma identiteedi säilimist. Tõsisemaid kvalitatiivseid ja kvantitatiivseid töötlemise võtteid seoste leidmiseks selles uurimuses polnud otstarbekas kasutada, kuna mõned küsimustikud jäid ära ning teostatud küsimustikud ei andnud piisavalt usaldusväärseid andmeid.

Sotsiaaltöötajate arvamus

Uurijate küsimustele vastas 3 haridus- ja sotsiaaltöötajat. Võimalikud andmete usaldusväärseuse piirangud: Sotsiaaltöötajatele saadetud materjalid võisid mõjutada antud vastuseid ja põhjustada ka mittevastamist, kuna nende materjalide läbilugemine nõudis täiendavat aega.

Lühikestest kuid huvitavatest vastustest saime teada, et vähemalt ühes eesti haridusasutuses on roma lapsi idetnifitseeritud ja nendega, kooli arvates, kontakt loodud, seal on ka olemas seisukoht, kuidas ja mida tuleks veel edasi ette võtta.

Katrin (medõde)

... Meedias avaldatu on tihti olnud halvustav tuues esile vaid negatiivset külge, mis on kindlasti noortele alavääristav.

...Julgustada lapsevanemaid andma lastele koolieelne algharidus lasteaias, eelkooli jm. – roma lapsed on suutelised õppima võrdselt teistega, sealjuures säilitades oma rahva rikka kultuuripärandi.

Diana (direktor)

... peaks olema korraldatud koolitused (pidevad) haridusasutuse töötajatele, selleks et koolid oleksid valmis kaasama muust rahvusest inimesi ja need omakorda koolituma.

Ülle (õpetaja)

... Nende perede puhul tundub (vesteldes nende endiga), et nad tunnevad ennast tõrjutuna igas mõttes. Tundub, nagu mustlane olla on häbi. Meil majas on aidanud „kõvahäälselt“ rõhutamine kõikide inimeste võrdsusest. Väga palju kaasata neid igasugustesse tegemistesse ja julgustada neid endid „kapist välja tulema“. Meie majas see toimib.

Arutelu ja võimalikke lahenduste sõnastamine

Toetudes küsitluse andmetele on võimalik sõnastada mõned hüpoteesid ja/või uurimusküsimused, mis aitaks suuremat selgust luua meetmete suhtes, mis aitaks leevendada lähteülesandes sõnastatud kooli poolelijätmine põhjuseid:

“Romade kultuuri ja koolisüsteemi erinevused: kõiki lapsi võrdselt kohtlev koolikohustus, mis ei arvesta erineva kultuuritaustaga, ei aita olukorda parandada”.

Lahendust nähakse õpetajate ja lastevanemate vaheliste suhete tõhustamises ning koostöös, et seeläbi abistada ja toetada lapsi hariduse omandamisel mitmekülgsemalt ja kultuurilisi erinevusi paremini kommunikeerida.

Romad soovivad säilitada oma identiteeti, vähemalt perekonnapeadel on see huvi. Oleks tarvis välja selgitada millised konkreetsete koolis kehtivad nõudmised ja reeglid on vastuolus konkreetsete mustlaskultuuri eripärasustega (käitumisreeglitega)? Ülalkirjeldatu põhjal võib oletada, et pole vastuvõetav “vigade otsimise” paradigma Eesti koolides, mitmekultuurilise eitamine/mittemärkamine (sisu õpikutes, õpetajate oskused mitmekeelse ja –kultuurilise klassiruumi valdkonnas), erinev arusaam koolikohustuse täitmisest.

Romad Eesti haridussüsteemis

“väga paljudel roma lastel puudub igasugune ettevalmistus kooliminekuks ja hilisem tugistruktuur, mis on seotud ka nende laste vanemate madala haridustasemega”;

Jätkuuringutes võiks uurida: 1) mis põhjustel laste hooldajate ja kohalike omavalitsuste ametnike arvates ei ole osa roma lastest kaasatud haridussüsteemi, vaatamata sellele, et nad on lasteaia või koolikohustuslikus eas? 2) tõhusad ja mittetõhusad tegevused senises praktikas) 4) milliseid ettepanekuid roma haridusolude parandamiseks teevad haridustöötajad ja kohalike omavalitsuste ametnikud? 5) millised konkreetset sammud on ette nähtud KOV arengukavades olukorra muutmiseks? 6) kas koolides on pikapäevarühmad, kas on võimalik sisse seada roma päritoluga õpetaja abi?

“koolikiusamine ja tõrjutus on seotud halvustava, stereotüüpse suhtumisega romadesse”;

Kuidas kaasata noori ja lapsevanemaid koostöövõrku ja suurendada nende osavõttu kogukonna laste haridusprobleemide lahendamisel? Milliseid vahendeid on valmis HTM ja KOV eraldama teavitustegevuse käivitamiseks Eesti koolides, kus tõenäoliselt õpivad roma lapsed? Milliseid konkreetseid saamete on valmis astuma roma kogukond oma suletuse ületamiseks (koolitustel osalemine, kontsertide ettevalmistamine, perekeskustes tööjaotuses osalemine jms)?

„raske majanduslik olukord“;

Kuivõrd haridusjuhtide arvates on „otstarbekas“ seostada laste toetuste saamist õppes osalusega? Stipendiumite süsteem roma lastele, kui suur/väike see peaks olema, et toetada laste ja perede õpimotivatsiooni? Kuivõrd võimalik on luua internaat-koole jms, kus lastevanemad saaks tööd abiõpetajatena, haldustegevuses jm, lapsed aga kasvatus- ja õpitingimusi? Kuivõrd võimalik on kaasata vabatahtlikke õpetamiseks romadele elementaarseid kutseoskusi? Kuivõrd on KOV tasandil võimalik kaasata roma mehi tööturule?

“tüdrukutel varane abiellumine; poistel varane tööelu alustamine. Probleem eksisteerib ka noorema põlvkonna puhul. See on seotud raskustega eriti juhul, kui pere elutingimused on majanduslikult piiratud ja võimalused noorte haridustee jätkamise toetamiseks on seetõttu piiratud”.

Kuivõrd varajane abiellumine on roma kultuuritraditsioonidega seotud ning kuivõrd on võimalik ennetustöö abil seda olukorda muuta? Kuivõrd on võimalik lapse saanud noortel haridusteed jätkata (lastehoidmise kohad ja palgata roma päritoluga hooldajad)?

“kuna roma haridusprobleeme pole Eestis süvitsi uuritud, puudub õpetajatel ja otsustajatel oskusteave, kuidas kogukonda kvaliteetsema hariduse omandamiseks paremini motiveerida”

EL on programmid ja kompetentsus, kuivõrd on võimalik korraldada koolitusi? Kuivõrd on võimalik täiendada erinevate spetsialistide ja õpetajatepõhi- ja täienduskoolituse õppekavasid, et vastavaid teadmisi ja oskusi oleks võimalik omandada?

“viiekümne aasta jooksul jooksul on märkimisväärne hulk vaimse puudeta roma lapsi suunatud hariduslike erivajadustega laste koolidesse.

On välja toodud mitmeid põhjusi: a) ei kohaneta koolis kehtivate nõudmistega, mistõttu õpetajad võivad arvata, et tegemist on mõõduka intellektipuudega; b) õppkeele ebapiisav valdamine ja stereotüüpselt negatiivne suhtumine romadesse; c) lapsevanemate endi otsus, kes võivad mõnel juhul eelistada laste panemist erivajadustega laste kooli, kus lapsele tagatakse muuhulgas näiteks ka ööbimisvõimalus ning toitlustus.

Romad Eesti haridussüsteemis

Oleks mõistlik edasi uurida: 1) milliste konkreetsete koolis kehtivate nõudmiste täitmisega on seotud kõige suuremad raskused? 2) milles täpselt seisneb ja kuidas väljendub „kohanematus“ käitumisel - distsipliin, koduülesannete tegemine, ajalised piirangud, keel ...? 3) kas negatiivne suhtumine romadesse on tingitud ainult/ peamiselt nende õppekeele ebapiisavast valdamisest? 4) kui aga roma lapsed valdavad õppekeelt piisavalt heal tasemel, milline on sel korral suhtumine? 5) missugune on roma laste eesti (vene) keele oskus 7. eluaastaks 6) kas on erinevused eesti ja vene õppekeelega koolides romadesse suhtumises ja valdavates stereotüüpides?

Vastades nendele küsimustele on võimalik kavandada vajalikke seadusandlikke ja rakenduslikke muudatusi ja tugimeetmeid.

Kokkuvõte

Käesoleva uurimuse eesmärgiks oli kirjeldada romade olukord haridussüsteemis, vastates uurimisküsimustele.

Küsitluse tulemustest selgub, et erinevad hariduskorraldusega, perede sotsiaal- majandusliku taustaga seotud tegurid ning ühiskonnas valitsevad hoiakud ja stereotüübid ei soodusta roma laste haridusteel püsimist: näiteks, hooldajate arvates pole suurem osa lapsed kooliks ettevalmistust saanud, lasteaias on käinud mõned üksikud, lastel puuduvad kodus võimalused koolitööd teha, lastevanematel/hooldajatel on kehv tervis ja nad elavad ja peavad lapsi üleval toetuste abil. Romadel on probleeme püsiva töökoha leidmisel.

Küsitluse tulemustest selgub samuti, et hooldajad väärtustavad roma kultuuri, püüavad järgida traditsioone ja tavasid, kõik lapsed oskavad roma keelt, lisaks veel eesti ja/või vene keelt, paljud oskavad kolme ja mõned isegi 4 keelt (lisaks veel läti) suhtlustasandil. Saime teada, et romadel on raske oma haridust hinnata, riigiametnikke usaldavad nad vähe ning kooli minema lapsi üldjuhul ei sunni. Koolist väljalangemise sagedasemateks põhjusteks on abiellumine (tüdrukud) või vajadus hakata tööl käima (poisid). Läbi viidud uuring on ka esimene samm romade kaasamise haridusvaldkonnas, kuna projektijuht ja intervjuerija on etnilised romad. Teised meeskonna liikmed said romadega suhtlemise kogemuse, mis on tähtis mõistmaks olemasolevaid riske ja pingeid.